

Олена Старовойт
Київ

Сутність інноваційної культури нерозривно пов'язана із створенням сприятливих умов для розвитку креативного потенціалу людини, її творчості. Тому філософи й учені нині намагаються встановити не тільки сутність, механізми і критерії творчості, але й визначити її прикладні аспекти та знайти відповідь на питання про умови, за яких можливе успішне формування творчої особистості. Природа креативності тісно пов'язана з комплексом психічних, моральних та інтелектуальних якостей людини. Творчість, як ядро її інноваційної культури проявляється в людині високорозвиненим почуттям прекрасного, вмінням його творити і відтворювати.

Ключові поняття: культура, інноваційна культура, креативність, творчість.

Сьогодні креативність значною мірою є своєрідним механізмом адаптації особистості до соціальних змін. Динамізм розвитку в економічній і політичній сферах викликає суттєві зміни в духовному житті людини. Для того, щоб внутрішньо відповідати сучасній дійсності, фахівець має не просто адаптуватися до нової ситуації, а й бути спроможним змінювати її, змінюючись і розвиваючись при цьому сам. Звідси і виникає особливий інтерес до формування активної творчої особистості, механізму творчого мислення в період неперервної освіти.

Важлива вимога до креативного процесу – неперервність, спадкоємність і включення людини в активну діяльність, в самостійне управління творчим процесом дає можливість кожному на будь-якому рівні не тільки розвивати вихідний творчий потенціал, а й сформувати потребу в подальшому самопізнанні, творчому саморозвитку, сформувати об'єктивну самооцінку. Це, в свою чергу, вимагає перегляду змісту і технологій навчання та виховання людини (Yevtushevs'kyu, 2006).

Крім того, важливість проблеми формування креативного фахівця визначають такі її значення, як: соціальне, тому що формується не просто нова людина з особливим складом мислення, здатним до радикальних змін і перетворень, а спеціаліст нової формації – спеціаліст-новатор, який долучиться до прогресивних перетворень у суспільстві; наукове, тому що служить засобом пізнання творчих здібностей у галузі інтелектуальної й соціальної креативності.

Аналіз підходів і поглядів філософів, психологів та педагогів на проблему креативності дав можливість встановити не тільки сутність, механізми і критерії творчості, а й означити його прикладні аспекти, а саме пошук умов, за яких можливе успішне формування творчої особистості.

Уперше на це звернув увагу І. Песталоцці, який розумів навчання як творчість самого учня, отримання знань на засадах самостійності та саморозвитку. Цей погляд зробив у дидактиці поворот від зовнішньої природи творчості до природи самої людини. Крім того, на основі експериментальних досліджень було встановлено, що креативність, яка є самостійним психічним утворенням, в інтелектуальній сфері індивіда інтегрується у спектр його індивідуальних відмінностей, залежно від концентрації цих відмінностей феноменологічно наперед визнає відповідний творчий результат. Навіть при мінімальному вияві творчих здібностей в умовах збагаченого середовища інноваційного навчання і відповідного йому виховного процесу індивід продукує позитивну динаміку креативності: з'являється стійка тенденція до самоактуалізації і творчого самовираження.

Крім того, характеристики креативності пов'язані з комплексом психічних властивостей, що виявляються у визначеній продуктивній або професійній діяльності. Так, низка авторів виділяє різні здібності як елементи креативності, основна з яких, на їхню думку, виражається в можливості проектувати і генерувати ідеї (Vikarchuk).

Необхідними умовами для вияву креативності є наявність творчої особистості, творчого процесу і творчого середовища. При цьому креативність можна розглядати як інтелектуальну і соціальну. Інтелектуальна креативність включає в себе когнітивну сферу, яка, в свою чергу, складається з аналізу (абстракції) і синтезу (узагальнення), причому здібності до аналізу і синтезу є складовими загального інтелекту. Соціальна креативність,

у свою чергу, включає креативність професійну, однією з різновидів якої є педагогічна креативність як сприйняття інтелектуальних цінностей, а також здатність до новаторства.

Творча індивідуальність – це процес і результат розвитку людиною своєї неповторної своєрідності, але не як самоціль, а як необхідна умова для накопичення і реалізації особистісного творчого потенціалу за нових культурних, соціальних, матеріальних та інших цінностей. Тобто неповторність внутрішнього і зовнішнього світу людини є запорукою можливості бути творчою особистістю.

Креативність має велике значення для осмислення структури інноваційної діяльності людини у співвідношенні «творчість – професіоналізм». Таке співвідношення несе в собі приховану суперечність. З одного боку, диференціювання ознак, що відрізняють різні професії одна від одної, диктують і систему вимог, невиконання яких позбавляє людину іміджу професіональності; з другого боку, чим вищий рівень складності знань, тим ближче вони до вищої характеристики майстерності, то помітнішим стає інноваційний вияв, прагнення до подолання норм, створення продуктів і засобів діяльності, що не збігаються з «загальноприйнятими». Інноваційна спрямованість чітко виявляє себе у творчому самовираженні, яке не тримається звичних рамок. Що ближче вершина досягнень, яку долає творець-новатор, то більшу кількість «невиконання» норм він демонструє і включає в це «ігнорування» більшу кількість інших осіб. Критерієм прийнятності «відходів від основної лінії» за межі загальноприйнятого виступають продуктивність і успішність професійної діяльності (Kazmirchuk, 2010).

У цьому смислі, якщо розвиток є стратегією життя, то адаптація – це тактика, яка дає можливість живому утримуватись у визначених еволюційних рамках, забезпечуючи тим самим прогрес.

До числа інноваційних проблем належить професійна адаптація. Вона з'явилася в умовах сучасного виробництва, де останнім часом виникли види діяльності, можливість виконання яких пов'язана з дуже високими вимогами до людини. При цьому одним із важливих аспектів професійної адаптації є проблема формування професійно важливих якостей, тому що їх зміну в процесі навчання можна розглядати як визначені закономірності, які відображають стадії професіоналізації особистості. Гнучкість та оригінальність мислення можна з повною підставою розглядати як фактор виживання особистості в умовах сучасного розвитку суспільства, як необхідні якості при розв'язанні життєво важливих проблем і передусім в оцінці власного місця в реальному житті (Sazonenko, 2010, p. 8-9).

Отже, у формуванні і виявленні креативності виняткову роль відіграє середовище з потенційно «творчим зарядом», яке розвиває потребу у творчій праці, підтримує творчу поведінку. Однак у практичній професійній діяльності, а також у соціумі нерідко відбувається придушення креативних здібностей людини з боку адміністрації, тому що соціум зацікавлений у внутрішній стабільності і неперервному відтворенні чинних нормовідношень. Звідси випливає: щоб креативність формувалася як глибинна (особистісна), а не тільки поведінкова (ситуативна) властивість людини, процес має проходити у спеціально створених умовах – системний непрямий формівний вплив, що здійснюється через комплекс умов мікросередовища з високим ступенем невизначеності і потенційною багатоваріантністю (багатством можливостей). При цьому невизначеність стимулюватиме пошук особистісних орієнтирів і життєвих ресурсів, а багатоваріантність забезпечуватиме можливість їх знаходження.

Таким чином, креативність – це комплексне складно організоване утворення інноваційної культури, яке включає в себе, поряд з дивергентними інтелектуальними функціями, цілу низку власне особистісних якостей, що сприяють виявленню і розвитку таких властивостей.

Інноваційна культура особистості багато в чому залежить і від рівня розвитку її творчих здібностей. Тут потрібно відзначити, що існують як мінімум три основні підходи до проблеми творчих здібностей (Ihnatovych, 2007).

Перший підхід. У рамках цього підходу вважається, що як таких творчих здібностей немає, але як необхідна (але недостатня) умова творчої активності особистості виступає інтелектуальна обдарованість. Головну роль у детермінації творчої активності відіграють мотиви, цінності, особисті риси.

Другий підхід. Творча здібність є самостійним чинником, незалежним від інтелекту. У більш «м'якому варіанті» ця теорія свідчить, що між рівнем інтелекту й рівнем креативності (інновативності) є незначна кореляція.

Третій підхід. Високий рівень розвитку інтелекту припускає високий рівень творчих – здібностей і навпаки. Творчого процесу як специфічної форми психічної активності немає.

На наш погляд, творчість, маючи могутній психореабілітаційний ефект, охороняє людину-творця від стресів, відгороджує від повсякденності і суєти, дає змогу зануритися в себе, у свою творчість, черпати в ній сили й натхнення для життя і творчих звершень, що може навіть важливіше, з погляду гуманності буття, Природа, немов би розумно подбала про те, щоб люди, здатні до нестандартного сприйняття світу, а тому й до забезпечення своїми інноваційними рішеннями і підходами його (світу) відновлення і перетворення, не були розіп'яті і знищені традиційністю і рутинністю, які завжди чинять опір творчості. Люди, здатні до творчості, легко адаптуються в будь-якому соціальному середовищі, життєвій і професійній ситуаціях. Здатності і можливості до адаптації знаходяться в них самих, у їхньому умінні абстрагуватися від другорядних моментів, виділяти головне й істотне, бачити цікаве й перспективне, вибудовувати можливі варіанти практичних шляхів розв'язання проблем, зосереджуватися на їхній реалізації. Могутнім творчим потенціалом для людини в сучасному світі, її підтримкою і захистом, засобом адаптації до змін мінливого світу може і повинна стати творча професійна діяльність.

Особливість будь-якого творчого процесу, зазначає Н. Богданова, – процесу, в результаті якого створюється якісне нове – полягає в тому, що не тільки людина-творець впливає на результат власної творчості, а й сам предмет творчості сприяє подальшому творчому розвитку людини (Bohdanova, 2011, p. 81). Творчі можливості людини реалізуються не тільки в предметній діяльності, а й у самому процесі її життя, самореалізації як засобі самоствердження, самовираження і саморозвитку. Сьогодні світ стає ближче до людини, їй вже більше не потрібно пристосувати свою індивідуальність під загальну ідею, вона може повноцінно жити своїм життям, не оглядаючись на загальноприйняті стереотипи. Праця все більше стає засобом самовираження і реалізації індивідуальних здібностей.

Також нагальною щодо існування творчої особистості у інноваційній культурі є так звана «естетична проблема». Людина – єдина істота на Землі, здатна відтворювати предметні форми буття за законами краси. Бути людиною – означає діяти за законами краси. Людина краси – це людина справи, надійності й порядності. Прекрасне уособлює впорядкованість, досконалість, гармонію, симетрію, ритм у предметних формах людської діяльності: потворне – дисгармонію, аритмічність, недосконалість структурно-функціональної організації, що викликає незадоволеність, антипатію. «Проходячи горнило суспільно-історичної практики і культури, – наголошує В. Андрущенко, – прекрасне відтворюється як реальне втілення свободи і універсальності творчих сил і здібностей людини; потворне ж – як їхнє обмеження, стримування, руйнація. І знову ж таки межі між ними надто умовні. Розрізнити їх може лише смак, що формується як здатність людини за безпосереднім відчуттям визначати естетичну цінність предмета, явищ дійсності, мистецтва. Останнє викристалізовується лише в дискурсі, де зіштовхуються (протистоять, заперечують або доповнюють одне одного) естетичні оцінки, смаки, почуття, ідеали» (Andrushchenko, 2008, p. 7-8).

Високорозвинене почуття прекрасного, вміння його розпізнавати, творити і відтворювати – неодмінна риса всебічно і гармонійно розвиненої особистості. Виховання естетичного смаку – один із напрямів формування такої особистості. Особливістю цього процесу є те, що смак не можна нав'язати. Він виховується в практичній діяльності, через освоєння культурних (мистецьких) цінностей, завдяки дискурсному (смысловому) осягненню індивідуального почуття, як почуття суспільного, всезагального.

Творчість є ядром інноваційної культури, людина знаходиться у колі культури, але до того ж є носієм потенційних можливостей для здійснення динамічних процесів у культурі, які полягають як у трансляції і ретрансляції наявних цінностей, так і у творчості інноваційних культурних матриць. У такому сенсі актуалізується проблема гуманізації та гуманітаризації творчого мислення (Andrushchenko, 2005, p. 9).

Представники гуманістично спрямованої філософії освіти, яка набуває в Україні дедалі більшого поширення, на противагу традиційникам і раціоналістам вбачають

гуманітаризацію, її зміст як необхідну умову для особистісного самовираження, самоствердження людини, як можливість найбільш повно й адекватно відповідати природі людського «Я», тобто допомогти людині розбудити те, що в ній уже закладено (природні унікальні здібності, нахили), а не навчати її того, що придумано раніше, апріорно. Такий філософський підхід відкриває найплідніший шлях до самореалізації особистого «Я» і як наслідок до ефективного морального виховання.

Гуманітарні принципи спираються на такі цінності, як співробітництво, рівність, довіра, взаємодопомога, толерантність, емпатичність, а не на протилежні – технократичні – цінності, які знаходять своє віддзеркалення у відносинах залежності, конкуренції, ієрархії влади і контролю над іншими. Цей підхід проголошує пріоритет людини в контексті національних і загальнолюдських цінностей, відштовхується від аксіологічних підходів. Ця парадигма з'єднує цілі діяльності, її зміст із формуванням духовно розвиненої, моральної та вільної людини, здатної до творчості, соціальної активності, громадянина, відповідального за свої дії перед суспільством. Саме такий підхід створює умови для відродження людяного в людині, вивершення її індивідуального «Я», готує людину до вибору морального образу життя та діяльності в конкретній ситуації, примушує особистість робити вибір на користь позитивних цінностей і обирати більше добро, або у випадку виникнення негативних цінностей, здійснювати вибір на користь меншого зла.

У цьому контексті важливим аспектом гуманітаризації є здійснення катарсису мислення. Існуючі типи мислення – житейське, ділове, наукове, художнє, філософське – тільки тоді набувають свого статусу, коли стають творчими. Мисленнєвий потенціал не стільки повідомляє нові думки, скільки змінює свідомість людини, відкриває багатомірний континуум для нових духовних вимірів. Мислення розширює простір можливостей людини.

Творчість виконує очищувальну роботу, чим створює можливість для досягнення справжнього знання (Davydenko, 2006, р. 80). Звідси, вибір, зроблений людиною завдяки інтелектуальному осяянню й «голосу душі» – мудрості, виправданий в першу чергу тому, що його ще можна зробити. Рішення добре й правильне не тому, що вже одного разу було прийняте, а тому, що воно може бути знову прийняте й виконане. Думки, почуття, діяння та всі інші визначення, за якими традиційно класифікують людські можливості, стосуються інших людей настільки, наскільки й окремого індивіда, якому вони належать. Отже, індивід, приймаючи ту чи іншу можливість, робить це не тільки щодо себе, але також у самому процесі самовиявлення щодо інших. Це створює нові перспективи актуалізації естетичного буття особистості, вибору на користь добра або меншого зла, оскільки вона виявляє можливість зосередитися й виступати як «Я». Звідси простежується колосальна можливість гуманістичної орієнтації – спрямовувати діяльність на те, щоб людина була спроможною не тільки пізнавати та перетворювати світ, а й для того, щоб вміти робити моральний вибір, бути реальною моральною особою наповненою смислами.

Отже, естетичне у творчості відіграє суттєву роль і посідає важливе місце у розкритті сутності інноваційної культури. У певному розумінні вся духовно-моральна проблематика людського існування загалом починається з того, що розвиток культури ставить людину перед вибором, смислові засади якого закладені в універсумі духовності. Реалізуючи свою свободу вибору, людина обирає життєвий шлях, рід діяльності, партнерів по спілкуванню, ту або іншу систему ціннісних орієнтацій тощо. При цьому, однак, кожен вибір чогось певного є водночас відмовою від чогось іншого. Вже тільки через це жоден конкретний вибір не в змозі вичерпати всю безмежність запитів, реально звернених до особи, безмежність можливостей, що становлять неповторне життєве тло її існування.

Узагальнення літературних джерел дає змогу виділити такі основні принципи формування інноваційної культури (Shypulina, 2010, р. 134-135): чітке формулювання цілей інноваційної діяльності та їхня зрозумілість; усвідомлення пріоритетності цілей; націленість на результат; вільний обмін ідеями та інформацією; толерантне сприйняття можливих помилок і невдач; свобода творчості й висловлювань; заохочення ініціативи і творчого пошуку особистості; заохочення до розвитку і набуття нових знань і навичок; недопустимість нав'язування ідей особистості тощо. Дотримання зазначених принципів створює передумови формування сприятливої інноваційної культури, яка є основою придатного інноваційного середовища, пробуджує енергію, ініціативу, творчий пошук

працівників, орієнтує їх на досягнення результатів, які є недосяжними за звичайних умов їх життя.

Література:

1. Андрущенко В. Гуманізм і гуманітаризм: спільне і специфічне / В. Андрущенко, М. Михальченко // Вища освіта України. – 2005. – № 4. – С. 5–11.
2. Андрущенко В. Ціннісний дискурс в освіті / А. Андрущенко // Вища освіта України. – 2008. – № 1. – С. 5-8.
3. Богданова Н. Проблема формування творчої особистості / Н. Богданова // Вища освіта України. – 2011. – № 2. – С. 80-87.
4. Вікарчук О. І. Інноваційна культура як основний елемент впровадження інноваційних методів управління [Електронний ресурс] / О. І. Вікарчук. Режим доступу: <http://eztuir.ztu.edu.ua/5725/1/52.pdf>
5. Давиденко А. А. Логіка і психологія в творчій діяльності людини / А. А. Давиденко // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 3. – С. 79-86.
6. Євтушевський В. А. Становлення і розвиток інновацій у вищій школі / В. А. Євтушевський, Л. А. Шаповалова // Вища освіта України. – 2006. – № 2. – С. 62-66.
7. Ігнатович О. До питання про основні категорії інноваційної культури педагога / О. Ігнатович // Соціальна психологія. – 2007. – № 4. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=72&c=1693>.
8. Казмірчук С. Інноваційна культура: роль і місце в інноваційному розвитку підприємства / С. Казмірчук // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2010. – Вип. 1 (3). – С. 66–70.
9. Сазоненко Г. Інноваційна культура освіти / Г. Сазоненко // Управління освітою. – 2010. – 13 липня. – С. 6–10.
10. Шипуліна Ю. С. Інноваційна культура організації: сутність, структура, підходи до оцінки / Ю. С. Шипуліна // Маркетинг і менеджмент інновацій – 2010 – № 132 – С. 132–138.

Literatura:

1. Andrushchenko V. Humanizm i humanitaryzm: spil'ne i spetsyficzne / V. Andrushchenko, M. Mykhal'chenko // Vyshcha osvita Ukrayiny. – 2005. – № 4. – S. 5–11.
2. Andrushchenko V. Tsinnisnyy dyskurs v osviti / A. Andrushchenko // Vyshcha osvita Ukrayiny. – 2008. – № 1. – S. 5-8.
3. Bohdanova N. Problema formuvannya tvorchoyi osobystosti / N. Bohdanova // Vyshcha osvita Ukrayiny. – 2011. – № 2. – S. 80-87.
4. Vikarchuk O. I. Innovatsiyna kul'tura yak osnovnyy element vprovadzhennya innovatsiynyykh metodiv upravlinnya [Elektronnyy resurs] / O. I. Vikarchuk. – Rezhym dostupu: <http://eztuir.ztu.edu.ua/5725/1/52.pdf>
5. Davydenko A. A. Lohika i psykholohiya v tvorchiy diyal'nosti lyudyny / A. A. Davydenko // Pedahohika i psykholohiya. – 2006. – № 3. – S. 79-86.
6. Yevtushevs'kyy V. A. Stanovlennya i rozvytok innovatsiy u vyshchiy shkoli / V. A. Yevtushevs'kyy, L. A. Shapovalova // Vyshcha osvita Ukrayiny. – 2006. – № 2. – S. 62-66.
7. Ihnatovych O. Do pytannya pro osnovni katehoriyi innovatsiynoyi kul'tury pedahoha / O. Ihnatovych // Sotsial'na psykholohiya. – 2007. – № 4. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=72&c=1693>.
8. Kazmirchuk S. Innovatsiyna kul'tura: rol' i mistse v innovatsiynomu rozvytku pidpryyemstva / S. Kazmirchuk // Sotsial'no-ekonomichni problemy i derzhava. – 2010. – Vyp. 1 (3). – S. 66–70.
9. Sazonenko H. Innovatsiyna kul'tura osvity / H. Sazonenko // Upravlinnya osvitoyu. – 2010. – 13 lypnya. – S. 6–10.
10. Shypulina Yu. S. Innovatsiyna kul'tura orhanizatsiyi: sutnist', struktura, pidkhody do otsinky / Yu. S. Shypulina // Marketynh i menedzhment innovatsiy. – 2010. – № 132. – S. 132–138.

Сущность инновационной культуры неразрывно связана с созданием благоприятных условий для развития творческого потенциала человека, его

творчества. Поэтому философы и ученые сейчас пытаются установить не только сущность, механизмы и критерии творчества, но и определить ее прикладные аспекты и найти ответ на вопрос об условиях, при которых возможно успешное формирование личности. Природа креативности тесно связана с комплексом психических, моральных и интеллектуальных качеств человека. Творчество, как ядро ее инновационной культуры проявляется в человеке высокоразвитым чувством прекрасного, умением его творить и воспроизводить.

Ключевые понятия: культура, инновационная культура, креативность, творчество.

The essence of innovation culture is inextricably linked with the creation of favorable conditions for the development of the creative potential of man and his work. Therefore, philosophers and scientists now are trying to establish not only the nature, mechanisms and criteria of creativity, but also to determine its practical aspects and to answer the question of the conditions under which the possible formation of a successful creative person. The nature of creativity is closely linked with complex mental, moral and intellectual qualities of man. Creativity, innovation as the core of its culture manifests itself in a highly individual sense of beauty, his ability to work and play.

Key concepts: culture, culture of innovation, creativity, creativity.